

Szervátiusz Tibor: Madéfalvi veszedelem

A tüzes trón

A régmúltból a jelenbe vezető úton cserkésző historikus vágya új életre hívni és a mához beszületni a hajdanvolt útépítőket — és elsőként az élen állókat. A megelevenített Dózsa György mondanivalójára mindig is sokaknak volt szüksége. Kellott a mértékét szabó ember, az eszménykép. Lobogók, jelképek színe és rajza mellett így vált Dózsa György is szimbólumává a lázadó forradalmiságnak, a beletörődni nem tudásnak, a kismemmi-zettet félelmetes győzővé avató igazi vezérségnek, a népek testvériségének, a szabadságért önmagát áldozó közösségi emberiségnek.

A hajdankor, a megtett út reális szemlélése, a régenvolt vezérek szavainak hű tolmácsolása az élet parancsa azok számára, akik utódaiknak is építkeznek. Megeshet, hogy e törekvések jegyében a jelen Dózsa-képe módosulni fog. A romantikus foganatás izzása halványulhat, de sohasem erőtlenedhet el annyira, hogy ne forduljon fénye felé a példaképet kereső, a méltó ősökhöz mértékű utód. Hiszen önsorvasztó és elárvtó az olyan elődöktől való elszakadás, mint amilyen a bajvívó végvári vitéz, a szabad székeléből paraszterre növekedett „Georgius Zekel”.

★

1514. július 31-én Lorenz Beheim, a jeles német humanista írta, a rablólovagoknak kívánva Dózsa és társai kihalását: „Vajha legyenek megsütve és nyársba húzva és felnégyelve, miként a testvérek...” Maga Ulászló is azon melegében segített világgá röplíteni a tüzes trón hősnének gyorsan legendássá váló hírét. Igaz — a szenvedélyes humanista kifakadás is tanúsítja —, hogy a kor kegyetlen és kérérlhetetlen. Igaz, hogy a fagy, a nap heve, a betegség, a harcban szerzett seb akkor is mind-mind alig enyhíthető kínokat okozott. Aki végvárat táján törökkel vív, különösképpen edzettebb, tűrőbb — mégis Dózsa joggal avatta a legenda a férfiaság jelképévé is. Az őt vállaló utódokban élt és él a hit, hogy nemcsak a kínhoz szokott test, hanem a benne szilárd vázát építő lélek, az eszme

adta neki a tartást, a megalázást szomjúhozókat törpíteni tudó nagy-nagy méltóságát.

A tüzes trón nagy társadalmi lehetőségek, reménységek hamvasztója is volt. A jobbágyszabadság felé tört akkor Dózsa népe, miként angol, francia, német társa, a kortárs humanista szavával „testvére” is. Ez a közös reménység ködlött fel itt is célként. Már a marxizmus megalkotói felfedezték ezt, és az 1514-es parasztháborút ennek a földmozgásnak legvalóbbi rezgéseként értékelték. Nemcsak román, magyar s más nyelvű, e tájakat lakó néptömegek sorskérdései jutnak tehát dűlőre ekkor, hanem más európaiaké is. Tőlünk nyugatabbra a paraszti háborúk — a vesztett csaták ellenére is — a jövő sors emeltyűvé válhattak, nálunk azonban a társadalmi szerkezet újjáépülése megkésettőbb, a külső nyomás fenyegetőbb; s mindez hosszú időre tartósítja a vereség káros hatását.

Néhányunkat egy kis világ, az udvarhelyszéki paraszti agrárszonyainak tüzetesebb elemzése győzt meg arról, hogy milyen magas, európainak mondható szintre jutott a termelés az 1514-et megelőző századok folyamán, s arról szintén, hogy miként torpan meg hosszú időre ez a sokat ígérő lendület. A kelet-európai paraszti út elkanyarodásának kérdése ez, a megredés, a lemaradása, ami meggátolta, hogy ez a föld korábban váljék tökéletes viszonyokat terelő műhelyé. Úgy véljük, e keretbe ágyazottan mérhető fel igazában a parasztháború vezérének alakja és sorsa.

Eppen ezért kell ma, múltunk közös hagyományait szabadon ápolva, Dózsa népével együtt vállalnunk. Adósságot törlesztve kell kiszélesítenünk a Dózsa szobor talapatát. A törlesztés reánk, történésekre eső része az, hogy feltérképezzük a földművelés és ipar akkori állapotát, felmérjük a nép anyagi-szellemi helyzetét. Az emlékezőket az újrafogalmazók kövessék.

IMREH ISTVAN

Az erkölccstan közelében

Érthető világra van szükségünk: érthetővé tesszük hát a világot. Az érthetetlen világot is érthetővé tesszük: érthetlenségét minősítjük sajátos jellemzőjének. Érthető világra van szükségünk, s ha még nem tudjuk megérteni, akkor egyetemesse duzzasztva metaforába bujtatjuk, mintha valóban megértettük volna. Ilyen metafora a Jó és a Rossz metaforája. A magát egyetemesnek akaró gondolat ősfarmája ez: a mítikus-mitologikus gondolkodás a Jó és a Rossz harcában ábrázolta a világ egyetemes tendenciáit. De ebben az ábrázolásban nem volt semmi bizonyosság: a tapasztalatok nem mondtak ellent a metaforának, de egyetemes formájában nem is igazolták azt. Mégis: egy ilyen metafora alkalmasnak mutatkozott arra, hogy az ember megnyugtatóan behelyezkedjen a világba s mint racionális lény simuljon bele az ellenes természetű környezetbe.

Az ősmetafora, mint a mindennapi erkölcsi világkép tapasztalati alapelve mindmáig fennmaradt. Minden elméleti meggondolás ellenére, az absztrakt logikai-filozófiai világkép kidolgozása ellenére is fennmaradt; a filozófia kétezer éves harca az emancipációért nem volt elegendő ahhoz, hogy megszabaduljon a metafora nvűgétől. A lonikum határain a filozófia dadogni kezd, s amikor foayatekosságn rajtakapja magát, akkor meabocsátóvá válik a metaforikus, hétköznapi gondolkodás láttán is. De nem fogadja el — természetével ellenkezően az, ha elfogadná —, az elméleti gondolkodás hiányában fetszülő magatartást. A tiszta focalmiságra törekszik: a metaforán túl a totalitás logikai elvét keresi.

Gyönyörű nyűg a metafora; s amikor a filozófia az érzékiség felé húzó terhektől kíván szabaddulni, gyakran maga is megfürdik a metafora esztétikai szépségeiben. Mert például, milyen elvont sorsfogalom tudná helyettesíteni a sors ábrázolását, úgy, ahogy mondjuk Bulgakovnál olvashatjuk: „Istenek, isteneim! Milyen gyászos az estébe borult föld! Milyen sejtelmes a köd a lóp felett! Aki bolyongott ebben a ködben, aki sokat szenvedett halála előtt, aki repült földünk felett, erejét meghaladó terhet cipelve, az tudja mindezt. Tudja az, aki megfáradt. És sajnálkozás nélkül hagyja el a föld ködeit, mocsorait, folyóit, könnyű szívvel adja magát a halál kezére, mert tudja, hogy csak a halál fogja őt megvigasztalni.” (A Mester és Margarita)

A logikai elvek firtatása többnyire nem népszerű feladat, a Jó és a Rossz logikai megalapozása talán a legkevésbé az. Az elvek keresésekor eltűnik a Jó a maga empirikus formájában és már csupán jó, a Rossz is csak rossz, és a jó többé nem azonos azzal, ami a szubjektív vágyaknak, a boldogságvársnak megfelel, s a rossz sem a vágyakat romboló, a boldogtalanságot okozó tényező. A megnyilvánulások helyén erkölcsi tudatunk marad az erkölcsi tudat mögött pedig az ember erkölcsi statutuuma.

Erkölcsi lényünk hozzáteszi magát a világhoz és már azt keresi magában, ami összeköti a végtelen világ-egyetemes, ami az erkölcsi lényt természeti lényként eggyé teszi a világgal. A dolgokhoz csak az kapcsolhat bennünket, ami maga is egy dolog, egy tény, minőségében a többi jelenségtől elválasztó, de mint „természeti” minőséget a világba ágyazó tény jellemzi az emberi nemet. Rációnk — nem szólunk most a rációt formáló tevékenységről, mint szociológiai tényről — csak rációnk az a tény, amely elválasztva-hozzókapsol bennünket a dolgok és tények ráció nélkül való világához. Rációnk egy dolog. Azok a dolgok vagyunk, amelyeknek rációjuk van és amelyekkel azzal válnak azzá akik, hogy van egy olyan vonásuk, amit raciónak nevezünk. A külső világ, a társadalom, a többi emberek kényszerítenek arra, hogy erkölcsi magatartásunk legyen: a

Más jelenléte és én, csak mi tudunk erkölcsi lények lenni. Mert van tudatunk, ahol ezt a viszonyt, mint erkölcsi viszonyt éljük át, és mert van raciónk, amely mint ráció reánk rója az átélés örök penitenciáját.

Megfordíthatnánk a viszonyt, mondhatnánk, hogy a magatartás, az erkölcsi lényként való megnyilvánulás a társadalmi-gazdasági lét következménye — s ha ezt mondanók, igazunk lenne. Az erkölcs genézise szempontjából. Mert a Más-hoz való viszonyom valóban elsődleges e viszony tudatához képest, a rációhoz képest, amely ezt a viszonyt a logikum törvényeire vezeti vissza. De a genézis, a keletkezés mozzanatán túl az erkölcs racionális viszonyként működik, vagyis: az erkölcsi eszmény nevében megkövetelhetjük tőle, hogy racionális tényként működjön.

Az erkölcs a van mellé teremti a kellést, a létezését óhajtottal oltja be: és amíg a kellés csak elvont követelmény, addig antagonisztikus az erkölcs, tudathasadósos az erkölcs, a ráció pedig idegen eszményként álmodja meg a racionális erkölcsi tartás törvényét. A mindennapok erkölcsi magatartása és az erkölcsi eszmény között elméleti viszony van: ennek elemzése az, ami nem népszerű.

Már Kant is tudja, mennyire nem népszerű ez. „Mert ha szavazatokat gyűjtenénk arra vonatkozólag — írja a *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*-ben —, hogy a minden empirikustól megfosztott tiszta racionális megismerést, vagyis az erkölcsök metafizikáját, vagy egy népszerű gyakorlati filozófiát részesítenek-e előnyben, akkor eleve kitalálhatnánk merre billen a mérleg. A népszerű konceptusokhoz való leereszkedés természetesen dicsegetre méltó, ha ezt megelőzően felemelkedtünk a tiszta ész elveihez... De teljességgel abszurd dolog ennek — a népszerű fogalmaknak — átengedni az elsőséget. Nem csak azért, mert ez a módszer sohasem tarthat igényt a valódi filozófiai népszerűsüggel igen ritka érdemre, hiszen nincs abban semmi művészet, ha mindenki megért, mert lemondunk minden mélyebb megismerésről, de azért sem, mert ilyenkor a véletlenszerűen összegyűjtött megfigyelések és félig-meddig racionális elvek ködös keveréke jön létre, amellyel csak az üresfejűek szórakoznak. Hiszen igen hasznosak a mindennapi szófecsérlésben.”

Kant mégis vállalta a feladatot: megoldásaival vitatkozni lehet, és vitatkozni kell. De elfogulatlanul kell vitatkozni, s tudni azt, amit a kritikus Kant minden műve oly egyszerűtelmően sugall: a tiszta ész, a minden tapasztalati mozzanattól megfosztott (a priori) ráció, a kanti filozófia „leghidegebb” fogalma tulajdonképpen a „legmelegebb” fogalma e filozófiának: összeméri, egyetemes emberi érdeket fogalmaz meg. Azt, hogy az élet, a látszatok minden zavarossága ellenére is rendeznünk kell a tapasztalatot, vagy ha ezt nem tudjuk elvégezni, akkor hinnünk kell abban, hogy elvégezhető, hogy a tények rendezhetők, hogy a ráció öntörvényei valahol a világ öntörvényei lehetnek.

Mert akkor az erkölcs törvénye — világtörvény. Nem óhái nem vágy csupán, hanem a szükségszerűség ismérvével rendelkező tendencia. Hinni abban hogy van egy... tendencia, annyi, mint a legfilozófikusabb tételt, a tiszta ráció öntörvényű működésének törvényét a metaforikus eksztázis felfokozva megszüntetni. Semmi sem igazolja ezt a metaforát, csak az igazolhatná, ha növényként szenvednénk el a természetet. Az ember nem növény. Vagy mégis az, csak öntudata van? Akkor a ráció is a növény metaforája, akkor csak metafora van.

A népszerű erkölccstan pozitív normákban írja le a magatartásban visszaverődő világ igényeit, de mi sem tud a világban visszaverődő ráció kinyíról, amit saját tehetetlenségének láttán érez. Az erkölcsi metafizika azért nemcsak hogy népszerűség híján való, de kínos dolog is. Talán mégis szükségünk van rá.

BRETER GYÖRGY